

Нові тенденції розвитку енциклопедистики в цифрову епоху (на прикладі "Scholarpedia" та "Scholarly Community Encyclopedia")

Олександр Іщенко

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-8910-111X

Email: ishchenko@nas.gov.ua

Резюме

Стаття окреслює викликані розвитком цифрових технологій зміни, зафіксовані в галузі енциклопедичної справи на прикладі підготовки окремих новітніх видань в мережі Інтернет ("Scholarpedia" та "Scholarly Community Encyclopedia"). З появою кількадесят років тому електронних енциклопедій галузь отримала інновацію у вигляді мультимедійності енциклопедичного контенту та швидкості його пошуку. Проте нині розвиток електронної енциклопедистики набуває ознак переходу від формальних змін до якісних, пов'язаних із вдосконаленням енциклопедичної інформації та її підготовки. Зокрема, модель створення таких видань, як "Scholarpedia" та "Scholarly Community Encyclopedia" засвідчує нові підходи до організації енциклопедичної справи, відмінні від традиційних, що розширюють можливості для підвищення якості енциклопедій, виходу їх на новий рівень.

Ключові слова

"Scholarpedia", "Scholarly Community Encyclopedia", наукові енциклопедії, "Вікіпедія".

Енциклопедичний вісник
України

The Encyclopedia Herald
of Ukraine

2021. Vol. 13

DOI: 10.37068/evu.13.4

Article history:

received 01/11/2021

accepted 30/11/2021

published 15/12/2021

Citation: Ishchenko, O. (2021). New trends in the encyclopedic practice shaped by the digital age (based on Scholarpedia and Scholarly Community Encyclopedia). *Encyclopedia Herald of Ukraine*, 13, 46-62. <http://doi.org/10.37068/evu.13.4>

© 2021 Author

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution licence, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

New trends in the encyclopedic practice shaped by the digital age (based on Scholarpedia and Scholarly Community Encyclopedia)

Oleksandr Ishchenko

NASU Institute of Encyclopedic Research, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8910-111X

Email: ishchenko@nas.gov.ua

Abstract

The article describes the changes in the sphere of encyclopedia publishing (online encyclopedic practice) on the example of some notable Internet resources (Scholarpedia and Scholarly Community Encyclopedia) caused by the development of digital technologies. With the appearance of electronic encyclopedias in the late 20th century, the encyclopedic activity has innovated with the multimedia content and the speed of its search. However, today digital encyclopedic practice is moving from formal to qualitative changes associated with the improvement of encyclopedic content and its building. In particular, the model of creating the analyzed in this article the Scholarpedia and the Scholarly Community Encyclopedia shows new approaches to the organization of encyclopedic practice that are different from the traditional ones. It expands the opportunities for improving the quality of encyclopedias as well as reaching them to a new level.

Keywords

Scholarpedia, Scholarly Community Encyclopedia, scientific encyclopedias, Wikipedia.

ВСТУП

Від часу появи й початку поширення нового формату енциклопедичної літератури – електронних енциклопедій – минуло 40 років¹, однак період трансформації традиційних паперових енциклопедій в електронні складно назвати завершеним. З одного боку, постійний розвиток цифрових технологій надає імпульсів для поступу електронної енциклопедистики, що спонукає створення нових сучасних форм представлення довідкової інформації. З іншого – суспільний і науковий прогрес зумовлює вдосконалення методів і засобів збирання, опрацювання, аналізу та поширення інформації, а також її енциклопедизації.

¹ 1981 року було створено електронну версію "Britannica Encyclopaedia" (на CD-дисках) для читання на комп'ютерах, що започаткувало розвиток електронної енциклопедистики. При цьому процес цифровізації "Britannica Encyclopaedia" редакція розпочала ще в середині 1970-х років. Докладніше див.: (Железняк, Іщенко, 2021а).

Між іншим, такий прогрес перманентно розширює знання про світ і людину, тобто активно стимулює збільшення корпусу енциклопедичних знань, що, наприклад, загострює питання формування реєстру гасел сучасних енциклопедій, оскільки інформація в них дуже часто не встигає відобразитися своєчасно. З цієї точки зору в сучасних реаліях дещо дивною, позбавленою будь-якої доцільності виглядає практика підготовки й опублікування енциклопедичних слівників (реєстрів) – видань, зміст яких складає перелік гасел і їх коротких дефініцій; на їх основі традиційно готують енциклопедії чи іншу довідкову літературу². Нижче ми покажемо, що сучасні енциклопедії можна творити за іншими принципами, де явище попереднього реєстру гасел може бути відсутнім, а загальні енциклопедії виникають як сукупність галузевих.

Характеризуючи розвиток електронного книговидання в останньому десятилітті 20 ст., Т. Ю. Киричок акцентує увагу передусім на ознаках, що надають їм перевагу над паперовими виданнями: "У складі електронних книг, що за самою своєю природою дозволяють охопити набагато більшу кількість графічного матеріалу при значно менших витратах, порівняно з традиційними виданнями, стали застосовуватися ще й мультимедійні компоненти — цифрові звукові або відеофрагменти, анімаційні вставки в основну частину видання, а також елементи віртуальної реальності" (2010, с. 269). Нині ці ознаки притаманні електронним енциклопедіям. А втім, тенденції останніх десятиліть засвідчують поступове зміщення акцентів із вдосконалення форм представлення інформації на якісні характеристики змісту енциклопедій і змісту статей у них.

Мета нашого дослідження – окреслити нові тенденції розвитку сучасної електронної енциклопедистики у світі на прикладі прогресивних енциклопедій наукового характеру. Для досягнення цієї мети докладно схарактеризуємо особливості двох онлайн-енциклопедій – "Scholarpedia" й "Scholarly Community Encyclopedia", методи творення яких істотно відрізняються від усталених, традиційних, що засвідчує нові напрями розвитку сучасної енциклопедистики. Пропоноване дослідження ґрунтується на описовому методі й методі аналізу.

Опис історичного процесу енциклопедичної справи – одна з популярних тем в енциклопедознавчих студіях українських дослідників. До питань розвитку електронної енциклопедистики зверталися Г. В. Боряк (2013), Г. В. Воронка (2015), Т. В. Добко (2014), П. І. Жежнич і М. Г. Гірняк (2012), М. Г. Железняк і О. С. Іщенко (2018), Т. Ю. Киричок (2010), С. О. Лісіна (2020), Я. М. Пилинський (2018), Н. І. Черниш (2016) та ін., які здебільшо-

² В Україні це явище спостерігаємо на прикладі підготовки проекту "Велика українська енциклопедія": від 2013 року, тобто початку роботи над цим проектом, опубліковано низку тематичних слівників і лише 1 тис. примірників першого тому.

го досліджували українські або найвідоміші у світі енциклопедії. За нашими спостереженнями, "Scholarpedia" та "Scholarly Community Encyclopedia" досі не фігурували в українському науковому дискурсі, що надає цій статті додаткової новизни.

РЕЗУЛЬТАТИ

Класичне розуміння енциклопедії сформувалося в 18–19 ст. і передбачає довідкову літературу для забезпечення інформаційних потреб людей, представлених у форматі паперових книг, часто багатотомних, що укладаються видавництвами [9]. У кінці 20 ст. розвиток інформаційних технологій, зокрема Інтернету, здійснив революцію в рецепції й поширенні знань: людство отримало можливість здобувати й споживати інформацію поза паперовими джерелами, а також ставати учасником її колективного творення. З'явилось явище "мудрості натовпу" – концепція, що пропонує ідею переваги інтелектуального потенціалу колективу людей над окремими індивідами високого фахового рівня. Ця концепція знайшла втілення в широкомасштабній енциклопедичній співпраці людей по всьому світу під назвою "Вікіпедія". Попри те, що чимало досліджень свідчать про часто нижчу якість багатьох статей у "Вікіпедії", порівняно з традиційними енциклопедіями (наприклад, за даними J. Giles (2005), стаття наукової тематики у "Вікіпедії" містить у середньому чотири неточності, а в "Britannica Encyclopaedia" – три), факт появи енциклопедичних видань, створених внеском випадкової групи ентузіастів, засвідчує нову, раніше не відому модель створення великих енциклопедій.

Уважаємо, що видозміна характеру підготовки енциклопедичних видань, яка полягає в тому, що їх почали готувати не редакційні колективи, а спільноти людей, є фундаментальною новацією в енциклопедичній справі, пов'язаною із входженням людства в цифрову епоху. Електронні формати тексту, мультимедійний супровід, доступність, мобільність – це все те, що притаманне не лише новітнім енциклопедіям, а книговидавництву загалом, однак у студіях з енциклопедознавства чомусь саме на них акцентують найбільшу увагу, коли аналізують сучасний стан в енциклопедичній галузі. Натомість на принципові зміни, що здатні внести новації в концепцію видань, покращити організаційний процес редакції, досягнути вищої надійності інформації тощо, чомусь звертають увагу значно менше. Саме ці зміни яскраво помітні на прикладі появи окремих онлайн-енциклопедій, зокрема високопрофесійних наукових видань "Scholarpedia" та "Scholarly Community Encyclopedia". Як відомо, наука є найістотнішим чинником технічного й соціального прогресу, відповідно, наукові енциклопедії, тобто такі, що творять передові науковці світу й висвітлюють на-

укові поняття, здатні демонструвати прогресивні ідеї, моделі, технології, отже, й визначати напрям розвитку енциклопедичної справи. Цим пояснюємо актуальність та нашу мотивацію аналізу саме цих енциклопедій.

Scholarpedia. Онлайн-енциклопедію "Scholarpedia" (<http://www.scholarpedia.org>) створено 2006 року за основними принципами "Вікіпедії": вільний доступ до читання та редагування енциклопедичних статей та добровільна участь у творенні енциклопедії. До того ж в її основі – програмне забезпечення "MediaWiki", що надає обом енциклопедичним сайтам схожого зовнішнього вигляду й подібних функціональних можливостей. Водночас існують і принципові відмінності. Так, статті в "Scholarpedia" створюють лише фахівці (передусім науковці). Кожна стаття є авторською. Учасники енциклопедичного сайту обов'язково використовують своє справжнє ім'я. Перед написанням статті автор повинен зареєструватися на сайті енциклопедії, зазначаючи особисті дані, що свідчать про його експертний рівень. Створена стаття не може бути опублікована, доки її не буде схвалено щонайменше двома рецензентами – зареєстрованими на сайті енциклопедії фахівцями, котрі вже мають опубліковані чи прийняті до друку статті. Рецензування – не анонімне: автор статті бачить ім'я і прізвище рецензентів, а серед їхніх завдань – перевірка інформації про автора на її достовірність. Статті може редагувати кожен, хто зареєструвався на сайті, незалежно від рівня компетентності, однак запропоновані коригування не оприлюднюються без попередньої їх експертизи, здійсненої автором статті чи іншими зареєстрованими на сайті фахівцями. Кожна стаття містить цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI). Його присвоюють у зв'язку з тим, що енциклопедію "Scholarpedia" формально зареєстровано як електронний науковий журнал з міжнародним серійним номером (ISSN 1941-6016). Журнал передбачає оприлюднення щорічного тому, що складається з 12 щомісячних випусків. На відповідній сторінці сайту "Scholarpedia"³ подано перелік усіх томів і випусків. Прикметно, що випуски 15 тому (2020 рік) здебільшого порожні, тобто без статей, лише у 6, 7, 9 і 11 випусках вміщено по одній статті. Це свідчить про те, що статті в енциклопедії з'являються доволі повільно, а вихід випусків і томів – умовна формальність, зумовлена необхідністю засвідчити науковий характер енциклопедичних статей. На сьогодні загальний обсяг енциклопедії – 1812 рецензованих статей.

Ідея цієї енциклопедії полягає в тому, щоб фундаментальні наукові відкриття, які з'являються в наш час, були описані в енциклопедичному форматі власне авторами цих відкриттів чи особами, причетними до них. "Scholarpedia" складається з предметних розділів, що умовно названо спеціалізованими (галузевими) енциклопедіями – "Енциклопедія прикладної

³ Див.: <http://www.scholarpedia.org/article/Special:Journal> (переглянуто: 30.03.2021).

математики" (Encyclopedia of Applied Mathematics), "Енциклопедія астрофізики" (Encyclopedia of Astrophysics), "Енциклопедія небесної механіки" (Encyclopedia of Celestial Mechanics), "Енциклопедія обчислювального інтелекту" (Encyclopedia of Computational Intelligence), "Енциклопедія обчислювальної нейронауки" (Encyclopedia of Computational Neuroscience), "Енциклопедія конденсованого середовища" (Encyclopedia of Condensed Matter), "Енциклопедія динамічних систем" (Encyclopedia of Dynamical systems), "Енциклопедія теоретичної фізики елементарних частинок" (Encyclopedia of Theoretical High Energy Physics), "Енциклопедія експериментальної фізики елементарних частинок" (Encyclopedia of Experimental High Energy Physics), "Енциклопедія гідродинаміки" (Encyclopedia of Fluid Dynamics), "Енциклопедія порушень головного мозку" (Encyclopedia of Models of Brain Disorders), "Енциклопедія нейронауки" (Encyclopedia of Neuroscience), "Енциклопедія ядерної фізики" (Encyclopedia of Nuclear Physics), "Енциклопедія фізики" (Encyclopedia of Physics), "Енциклопедія квантової та статистичної теорії поля" (Encyclopedia of Quantum and Statistical Field Theory), "Енциклопедія простору-часу та гравітації" (Encyclopedia of Space-Time and Gravitation), "Енциклопедія дотику" (Encyclopedia of Touch), "Енциклопедія контролю рухів" (Encyclopedia of Motor Control). За задумом, кожна наукова дисципліна має бути представлена окремою енциклопедією, що дозволить вважати проєкт "Scholarpedia" науковою енциклопедією загального (універсального) типу. Як бачимо, нині її формують тематичні розділи, присвячені лише фізичним і біологічним наукам з відносно не великим реєстром статей.

"Scholarpedia" інколи стає об'єктом наукових досліджень: її порівнюють із "Вікіпедією", з'ясовуючи, якою мірою перша переважає другу за якістю поданої інформації. Так, у розвідці (Ouyang, 2014) резюмовано, що співпраця фахівців "Scholarpedia" забезпечує значно вищий рівень якості енциклопедичних статей, ніж внески випадкових людей у "Вікіпедію". В окремих публікаціях (Stankus, Spiegel, 2010) наголошено на тому, що статті "Scholarpedia" готують на основі ширшої наукової бази, про що свідчить аналіз пристатейної літератури в обох енциклопедіях: у "Вікіпедії" посиляються на меншу кількість наукових публікацій, до того ж цитовані статті поступаються за наукометричними показниками тим, на які покликаються автори "Scholarpedia". І навіть у деяких студіях автори звертають увагу на активне використання в освітній практиці "Вікіпедії" як засобу навчання й зауважують, що на цю роль більше претендують фахові енциклопедії, зокрема "Scholarpedia", бо має суттєві переваги за якістю представленої в ній інформації (Diao, Tzanova, Bishop, 2021).

Scholarly Community Encyclopedia. Онлайн-енциклопедію вільного доступу "Scholarly Community Encyclopedia" (<https://encyclopedia.pub>)

засновано 2018 року науковим видавництвом "MDPI" (Швейцарія), що відоме публікуванням низки наукових журналів із різних галузей знань (майже 300 видань). Дослідників, які подають статті до журналів цього видавництва, залучають на добровільних засадах до авторства в енциклопедії "Scholarly Community Encyclopedia". Видавництво заохочує науковців писати енциклопедичні статті: завдяки спеціальній кредитній системі надає можливість за менші кошти публікувати статті в наукових журналах. Ця енциклопедія має на меті висвітлювати й популяризувати найкращі здобутки наукової думки, що оприлюднюються у журналах зазначеного видавництва (Lin, 2021).

Існує кілька моделей створення статей в енциклопедії "Scholarly Community Encyclopedia". Одна з них передбачає адаптацію під енциклопедичний формат уже опублікованих у журналах чи збірниках статей (або розділів монографій). За нашими спостереженнями, таку енциклопедичну статтю формують шляхом дублювання частини наукової статті, зокрема параграфів, присвячених огляду й стану дослідження питання. Її створення ініціює автор наукової статті. Оскільки енциклопедична й наукова статті ідентичні, мають того самого автора й належать тому ж видавництву, то про порушення будь-яких авторських прав чи принципів наукової етики не йдеться. Інша модель полягає в підготовці цілком нової енциклопедичної статті, тобто написаної "з нуля". Статті біографічного типу (зазвичай вони описують персоналій, котрих публікують у видавництві "MDPI", і, як ми помітили, авторами таких статей є особи, яким статтю й присвячено) оприлюднюються лише на сайті енциклопедії. Натомість небіографічні загальні статті проходять етап рецензування, після чого вони з'являються водночас у спеціально створеному міждисциплінарному журналі "Encyclopedia" (ISSN 2309-3366). Кожна стаття містить цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI). В описі про журнал зауважено, що статті цього періодичного видання не повинні демонструвати новизни чи інноваційності, а мають подавати узагальнення з важливих тем, містити покликання на вагомні наукові праці чи інші надійні джерела інформації.

Нині енциклопедія складається з таких тематичних розділів: гуманітарні науки і мистецтво (Arts & Humanities), біологічні науки (Biology & Life Sciences), економічні науки та бізнес (Business & Economics), хімія та матеріалознавство (Chemistry & Materials Science), комп'ютерні науки та математика (Computer Science & Mathematics), інженерна справа (Engineering), екологія й науки про Землю (Environmental & Earth Sciences), медицина та фармакологія (Medicine & Pharmacology), фізичні науки (Physical Sciences), здоров'я та гігієна (Public Health & Healthcare), соціальні науки (Social Sciences). За підсумками 2020 року енциклопедія містила 6499 ста-

тей, станом на кінець жовтня 2021 року – понад 16 тис. Переважна більшість статей стосується біологічних наук, менше – гуманітарного циклу.

Портал, на якому представлено енциклопедію й журнал, названо "MDPI Encyclopedia". За задумом, ресурс має бути розширений появою тематичних (предметних) енциклопедій. Це станеться тоді, коли кожний тематичний розділ міститиме достатню для цього кількість статей.

ОБГОВОРЕННЯ

Обидві розглянуті енциклопедії, що орієнтовані передусім на наукову спільноту, – рецензовані видання з формальними ознаками наукових журналів, завдяки чому досягається їхній науковий статус. Можна сказати, що сучасна якісна наукова енциклопедія – це гібридний варіант енциклопедії та наукового журналу. Таке поєднання забезпечує не лише високий рівень рецензування статей (отже, й відповідний рівень надійності інформації), а й спонукає науковців брати участь в енциклопедичних проєктах – енциклопедичні статті зараховуються до наукового доробку⁴ й мають потенціал бути високоцитованими.

У нинішньому вигляді енциклопедії "Scholarpedia" і "Scholarly Community Encyclopedia" є базою якісних статей енциклопедичного змісту, що не мають наперед визначеного словника. Контент енциклопедій, реєстр їхніх гасел розширюється залежно від актуальності висвітлення тих чи інших питань та ініціативи фахівців-ентузіастів готувати енциклопедичні статті. Отже, обидві енциклопедії перебувають у стані розвитку, а з точки зору перспектив можуть бути визначені як попередній етап на шляху до створення систематизованої енциклопедії. На цьому шляху передбачено формування тематичних енциклопедій, а згодом на їхній основі – загальних. У такому вигляді наукова загальна енциклопедія є чимось більшим, ніж енциклопедія, радше – енциклопедичною базою знань.

Між іншим, запропоноване розуміння побудови сучасних енциклопедій спостерігаємо й серед українських фахівців. Так, концепція "Української універсальної енциклопедії", над якою працював Інститут енциклопедичних досліджень НАН України в середині 2000-х рр., передбачала її укладання на основі тематичних матеріалів, які мали готувати спеціалізовані редакції на базі установ НАН України. Такі матеріали сприяли б, з од-

⁴ Наприклад, в Україні енциклопедії хоч і визнаються Законом України "Про наукову науково-технічну діяльність" довідковим типом наукової літератури, проте авторські статті в них не впливають на рейтингові показники науковця, оскільки сучасні методики оцінювання наукової діяльності працівників закладів вищої освіти, національних академій тощо енциклопедичні статті не зараховують до основних показників звітності, а орієнтують на публікування статей у виданнях, що індексуються міжнародними наукометричними базами типу "Scopus".

ного боку, якісному наповненню "Української універсальної енциклопедії", а з іншого – появи академічних галузевих енциклопедичних видань. Та керівництво НАН України підготовку цього видання згодом передало спадкоємцям "Української радянської енциклопедії" (йдеться про вже згадану "Велику українську енциклопедію").

Нині, але вже на рівні суто електронної енциклопедистики, подібну модель відстоює Л. М. Демська-Будзуляк (2020, с. 41) щодо "Української літературної енциклопедії" (УЛЕ), над якою працює Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України: "На першому місці має стояти мультимедійна електронна база УЛЕ, що дозволить на її основі формувати різноманітні тематичні, а то й універсальні енциклопедії".

Для порівняння доречно навести інші шляхи появи енциклопедій у наш час. Показовим є приклад, зафіксований в Росії: там як продовження "Большой российской энциклопедии" (БРЭ) планують заснувати енциклопедичний портал "Знания", ідея виникнення якого пов'язана з урядовими розпорядженнями, а мета – зі спробою створення російського аналогу "Вікіпедії". З огляду на інтерв'ю головного редактора БРЭ С. Кравця (Гончарук, 2021) можна стверджувати, що автори проєкту багато акцентують на формальних ознаках, адже апелюють до різних кількісних показників майбутньої електронної енциклопедії (словник на рівні 160–170 тисяч гасел до 2025 року, не менше 10 тисяч авторів-експертів). Серед заявлених інноваційних рис цього проєкту – супровід енциклопедичних статей науковими статтями спільної тематики, статтями інших енциклопедій (для цього хочуть інтегрувати ресурси Національної електронної бібліотеки) та дискусійними майданчиками (сторінки, на яких експерти обговорюють зміст статей). От тільки в "Scholarpedia", "Scholarly Community Encyclopedia" зв'язок статей з іншими публікаціями встановлюють гіперпосиланнями, розміщеними у пристатейній бібліографії, а експертне обговорення відбувається у форматі наукового рецензування. Загалом дискусійний майданчик – це запозичення з "Вікіпедії", де зміст статей обговорюють люди, компетентність яких невідома. Впровадження цього інструменту в проєкті "Знания" нашоєхує на думку, що достовірність і фаховість статей у ньому може не перевищувати рівень "Вікіпедії". У цілому ж, як показано в дослідженнях, сучасна російська енциклопедистика є одним із засобів поширення ідеологічної пропаганди, що, зокрема, яскраво помітно на матеріалі статей, які описують сучасний Крим, окреслюючи його геополітичний статус (Железняк, Іщенко, 2021b). Це свідчить про те, що вважати російські енциклопедії джерелом достовірних знань некоректно. А зазначена модель побудови порталу "Знания", найімовірніше, жодним чином не змінить характеру сучасної російської енциклопедистики.

"Суспільства знань" – термін, що побутує в соціальних науках, і пов'язаний з активним поширенням у соціумі наукових знань завдяки розвитку науки й культури. Вважаємо, розвиток електронної енциклопедистики, що виявлятиметься передусім у появі енциклопедичних баз знань, сприятиме поширенню цього явища в дедалі більшій кількості країн світу.

Варто сказати, що сьогодні в галузі кібернетичних наук також існує поняття енциклопедичних баз знань, утім вони з'являються з метою розвитку штучного інтелекту. Завданням таких баз є формалізація людських знань у вигляді структурованих даних, що забезпечують машинну обробку інформації (вміння комп'ютерних машин "читати" інформацію). Прикладом такої бази знань є "DBpedia", яку створюють на основі "Вікіпедії" (Hofer et al., 2020).

Отже, ще раз наголосимо, що нині новітні енциклопедії є електронними базами знань. Тож цілком справедливо, коли в збереженні паперового формату енциклопедичних видань сьогодні часто вбачають сумнівну доцільність. Справді, загальновідомо, що в паперових енциклопедіях інформація частково деактуалізується ще на етапі верстки й виготовлення тиражу, натомість у мережевих енциклопедіях (онлайн-енциклопедіях) застарілі дані можна своєчасно замінити новими. Однак тут ми маємо справу не лише з постійною появою нових знань і можливостями оперативної їх фіксації в довідковій літературі, а й зі шляхами збереження корпусу енциклопедичних знань людства в цілому. Наприклад, енциклопедія "Британіка", що 2013 року перейшла на електронний формат, має понад 250-річну історію друку енциклопедії (від 1768 року здійснено 15 перевидань), засвідчуючи ґрунтовну базу фізично накопиченої енциклопедичної інформації.

Загалом кореляція паперового й електронного форматів виходить за межі енциклопедистики й стосується книговидавництва загалом, де відхід у небуття паперових книг найближчим часом всерйоз ніхто не розглядає. Більше того, окремі статистичні спостереження свідчать, що нині в часи сучасної пандемії, викликаной коронавірусною інфекцією, коли активність людей через карантинні заходи "мігрує" у кіберпростір, а книжкові магазини змушені зачинятися, дедалі більше людей у світі віддають перевагу саме паперовим книгам, а не електронним (Richter, 2021).

Створення електронних енциклопедій, вважаємо, доречно, коли йдеться про тематичні, галузеві енциклопедії, що накопичують відомості довідкового характеру про предмети, явища, процеси, об'єкти навколишньої дійсності, стан актуальності яких (відомостей) визначається постійним поступом наукових досліджень. Аби джерело довідкової інформації завжди містило своєчасні дані, їхнім основним форматом має бути електронний.

Дещо в інших умовах перебувають національні енциклопедії, що є корпусами знань про країну, народ, "національну духовну й матеріальну культуру, мову, літературу, історичні надбання народу, що мають великий потенціал виховувати ціннісні орієнтири особистості" (Железняк, 2020). По-перше, в таких виданнях інформація потребує менших змін, а окремі статті взагалі можуть не втрачати актуальності тривалий час. По-друге, національні енциклопедії – це не лише спосіб накопичення й поширення знань, а й культурний феномен, своєрідна візитівка держави, символ її духовно-інтелектуальної зрілості, засіб поширення національних інтересів, патріотизму тощо. Національна енциклопедія не може бути лише віртуальною; це стратегічно важливий для розвитку держави культурний об'єкт, що повинен мати свою історію, зокрема й історію друку томів. Особливо це актуально для країн, що постали на геополітичній карті світу зовсім недавно або перебувають під загрозою втрати суверенітету. Як влучно зауважено, "у кінці 20 – на початку 21 ст. майже кожна європейська держава вже мала свою національну енциклопедію і значну кількість одно- і багатотомних словників" (Воронка, 2015). Саме це дозволяє укладачам цих видань легко переходити від друку томів до електронного формату й продовжувати роботу над проектами. За останній час успішно себе зарекомендували національні онлайн-енциклопедії Норвегії, Швеції, Данії, Іспанії, Італії, Канади тощо. В Україні ж національна енциклопедія з'явилася у 2001 році з виходом першого тому "Енциклопедії Сучасної України". Однак зародження енциклопедичної справи на теренах країни сягає часів Київської Русі, де створювали видання довідкового характеру, а помітного розвитку вона набула в період 20 ст. ("Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ", "Українська загальна енциклопедія", "Енциклопедія українознавства", "Українська радянська енциклопедія"). Але історичні обставини, в яких перебувала Україна багато століть поспіль, не дали можливості забезпечити ту тяглість національної енциклопедистики, що притаманна багатьом європейським країнам. Це пояснює той факт, чому нині в Україні енциклопедисти не відмовляються від паперового формату й продовжують видавати томи національної енциклопедії друкованим накладом. Загалом, незважаючи на високий розвиток електронних енциклопедій у світі, багато країн (Франція, Грузія, Сербія, Латвія та ін.), а не лише Україна, продовжують друкувати власні енциклопедії паралельно зі створеними їхніми онлайн-версіями.

Наявність друкованих томів, збереження традицій класичної енциклопедистики було б некоректно вважати ознакою консервативності загальних енциклопедій. Водночас процес формування таких видань нині може й повинен ґрунтуватися на електронних базах даних і враховувати

прогресивні тенденції підготовки сучасних онлайн-видань. У майбутньому доволі реально очікувати на появу загальної бази знань про країни Європи, створеної на основі національних онлайн-енциклопедій. Таке припущення видається можливим і перспективним у зв'язку з політикою Європейського Союзу, що підтримує розвиток національних онлайн-енциклопедій (Bentzen, 2020), реагуючи в такий спосіб на зростання кількості випадків дезінформації в медіапросторі.

ВИСНОВКИ

Основні ознаки сучасної енциклопедистики, простежені на основі вивчення кількох наукових енциклопедій, що створюють передові науковці світу ("Scholarpedia" й "Scholarly Community Encyclopedia"), такі:

1. Електронний формат (сучасні наукові енциклопедії створюють у вигляді онлайн-видань, що існують на спеціальних інтернет-порталах, зареєстровані учасники яких можуть робити власні внески в покращення статей. Такий формат енциклопедій можна розглядати як вдосконалену технологію "Вікіпедії").
2. Науковий формат (сучасні наукові енциклопедії окремих масив статей публікують за принципом підготовки публікацій періодичних фахових видань; такі енциклопедичні статті проходять етап рецензування та отримують необхідні атрибути наукових статей, що посилює увагу науковців до них, підвищує статус енциклопедій в науковому середовищі).
3. Надійність інформації (видавці енциклопедій створюють умови для залучення найкомпетентніших експертів у світі для висвітлення тих чи інших питань, а дотримання наукового формату підготовки статей забезпечує уникнення неточностей, посилює їх інформаційну цінність). Надійність інформації як ознака сучасних енциклопедій домінує над іншою характерною ознакою електронного типу видань – мультимедійністю.
4. Енциклопедичні бази знань (класична енциклопедистика вершиною підготовки енциклопедичних видань вбачає загальні, або універсальні енциклопедії. Сучасні можливості створення енциклопедій відкривають перспективу появи нового, вищого рівня – енциклопедичних баз знань, що уявляється як сукупність загальних енциклопедій).

ЛІТЕРАТУРА

- Боряк, Г., Папакін, Г. (2013). Відкриті енциклопедичні гуманітарні ресурси в Інтернеті. *Спеціальні історичні дисципліни*, 21, 73-89.
- Воронка, Г. (2015). Історія довідкових видань Європи та України. *Молодий вчений*, 5 (4), 162-168.
- Гончарук, Д. (2021, 13 фев.). Сергей Кравец (общенациональный энциклопедический портал): «К 2025 году мы хотим выйти на стабилизацию словника на уровне примерно 160-170 тысяч». *Мир энциклопедий*. <http://www.encyclopedia.ru/news/enc/detail/78328/>
- Демська-Будзуляк, Л. (2020). Цифрові довідкові ресурси сучасного літературознавства. *Енциклопедичний вісник України*, 12, 31-43. <https://doi.org/10.37068/evu.12.3>
- Добко, Т. (2014). Українська енциклопедія в електронному середовищі. *Українська енциклопедистика. Матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика»* (с. 46-50). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://doi.org/10.37068/ue.2013.5>
- Жежнич, П., Гірняк, М. (2012). Особливості формування енциклопедії в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні науки та інформаційні технології*, 732, 400-405.
- Железняк, М. (2020). Потенціал «Енциклопедії Сучасної України» в модернізації освітнього простору держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*, 31, 142-150. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2020-31-142-150>
- Железняк, М., Іщенко, О. (2018). Академічні онлайн-енциклопедії в контексті розвитку сучасного інформаційного простору. *Енциклопедичний вісник України*, 10, 39-49. <https://doi.org/10.37068/evu.10.4>
- Железняк, М., Іщенко, О. (2021a). (Ред.). *Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі: монографія*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://doi.org/10.37068/b/9789660296770>
- Железняк, М., Іщенко, О. (2021b). Український Крим у російських енциклопедіях. *Крим у координатах історії: збірник матеріалів 2-го наукового семінару* (с. 123-130). Київ: ВПЦ «Київський університет».
- Киричок, Т. (2010). Тенденції розвитку електронних енциклопедичних видань. *Технологія і техніка друкарства*, 1 (27), 269-276.

- Лісіна, С. (2020). Українські енциклопедії з гуманітарних наук: до питання про стан розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. Вернадського. Історичні науки*, 31 (3), 203-214 <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.32>
- Черниш, Н. (2016). Електронні енциклопедії в Україні. *Поліграфія і видавнича справа*, 1, 168-183.
- Bentzen, N. (2020). *Protecting, promoting and projecting Europe's values and interests in the world: Briefing paper of European Parliament*. Brussels, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2020\)652061](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2020)652061)
- Diao, J., Tzanova, S., Bishop, A. (2021). Wikipedia and Scholarpedia: A comparative case study and its implications for information literacy. *Codex: the Journal of the Louisiana Chapter of the ACRL*, 6 (1), 5-31.
- Giles, J. (2005). Internet encyclopaedias go head to head. *Nature*, 438, 900-901. <https://doi.org/10.1038/438900a>
- Hofer, M., Hellmann, S., Dojchinovski, M., Frey, J. (2020). The New DBpedia Release Cycle: Increasing Agility and Efficiency in Knowledge Extraction Workflows. In E. Blomqvist et al. (Eds). *Semantic Systems. In the Era of Knowledge Graphs. SEMANTICS 2020* (pp. 1-18). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-59833-4_1
- Lin, S.-K. (2021). Encyclopedia – A Peer-Reviewed Scholarly Community Project. *Encyclopedia*, 1 (1), 1-2. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia1010001>
- Ouyang, Z. (2014). Dedication in online collaboration redeems experience: An analysis on the comparison between Wikipedia and Scholarpedia. *13th International Symposium on Distributed Computing and Applications to Business, Engineering and Science* (pp. 102-106). Xi'an. <https://doi.org/10.1109/DCABES.2014.24>
- Pylynskyi, Y. (2018). Ukrainian Electronic Encyclopedias. *Studia lexicographica*, 12 (22), 85-94.
- Raith, C., Koch, S. (2019). Perceived Quality of Online Encyclopedias: An Empirical Study of Differences Between User Groups. *International Journal of Social Media and Online Communities*, 11 (1), 48-66. <https://doi.org/10.4018/IJSMOC.2019010104>
- Richter, F. (2021, April 29). This survey shows that people prefer printed books – even in the digital age. *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/printed-books-vs-e-books-which-is-the-most-popular/>
- Stankus, T., Spiegel, S. (2010). Wikipedia, Scholarpedia, and references to journals in the brain and behavioral sciences: a comparison of cited sources and recommended readings in matching free online ency-

lopedia entries. *Science & Technology Libraries*, 29 (3), 258-265.
<https://doi.org/10.1080/0194262X.2010.497711>

REFERENCES

- Bentzen, N. (2020). *Protecting, promoting and projecting Europe's values and interests in the world: Briefing paper of European Parliament*. Brussel, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2020\)652061](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2020)652061)
- Boriak, H., Papakin, H. (2013). Vidkryti entsyklopedychni humanitarni resursy v Interneti [Open encyclopedic humanitarian portals on the Internet]. *Spetsialni istorychni dystsypliny*, 21, 73-89 [in Ukrainian].
- Chernysh, N. (2016). Elektronni entsyklopedii v Ukraini [Digital encyclopedias of Ukraine]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 1, 168-183 [in Ukrainian].
- Demaska-Budzuliak, L. (2020). Digital information resources of the modern literary studies. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 12, 31-43. <https://doi.org/10.37068/evu.12.3> [in Ukrainian].
- Diao, J., Tzanova, S., Bishop, A. (2021). Wikipedia and Scholarpedia: A comparative case study and its implications for information literacy. *Codex: the Journal of the Louisiana Chapter of the ACRL*, 6 (1), 5-31.
- Dobko, T. (2014). Ukrainian encyclopedias in the digital format. *Proceedings of the 3 International Conference on Ukrainian Encyclopedia Studies* (pp. 46-50). Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research. <https://doi.org/10.37068/ue.2013.5> [in Ukrainian].
- Giles, J. (2005). Internet encyclopaedias go head to head. *Nature*, 438, 900-901. <https://doi.org/10.1038/438900a>
- Goncharuk, D. (2021, Februar 13). Sergei Kravets (obshchenatsionalnyi entsyklopedicheskii portal): «K 2025 godu my khotim vyiti na stabilizatsiiu slovnika na urovne primerno 160-170 tysiach» [Sergey Kravets (national encyclopedic portal): «By 2025 we want to reach the stable thesaurus at the level of about 160-170 entries»]. *Mir entsyklopedii*. <http://www.encyclopedia.ru/news/enc/detail/78328/> [in Russian].
- Hofer, M., Hellmann, S., Dojchinovski, M., Frey, J. (2020). The New DBpedia Release Cycle: Increasing Agility and Efficiency in Knowledge Extraction Workflows. In E. Blomqvist et al. (Eds). *Semantic Systems. In the Era of Knowledge Graphs. SEMANTICS 2020* (pp. 1-18). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-59833-4_1
- Kyrychok, T. (2010). Tendentsii rozvytku elektronnykh entsyklopedychnykh vydan [Progress trends in digital encyclopedias]. *Tekhnolohiia i*

- tekhnika drukarstva*, 1 (27), 269-276 [in Ukrainian].
- Lin, S.-K. (2021). Encyclopedia – A Peer-Reviewed Scholarly Community Project. *Encyclopedia*, 1 (1), 1-2. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia1010001>
- Lisina, C. (2020). Ukrainian encyclopedias of liberal arts: to the question of the state of development. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Historical Sciences*, 31 (3), 203-214 <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.32> [in Ukrainian].
- Ouyang, Z. (2014). Dedication in online collaboration redeems experience: An analysis on the comparison between Wikipedia and Scholarpedia. *13th International Symposium on Distributed Computing and Applications to Business, Engineering and Science* (pp. 102-106). Xi'an. <https://doi.org/10.1109/DCABES.2014.24>
- Pylynskyi, Y. (2018). Ukrainian Electronic Encyclopedias. *Studia lexicographica*, 12 (22), 85-94.
- Raith, C., Koch, S. (2019). Perceived Quality of Online Encyclopedias: An Empirical Study of Differences Between User Groups. *International Journal of Social Media and Online Communities*, 11 (1), 48-66. <https://doi.org/10.4018/IJSMOC.2019010104>
- Richter, F. (2021, April 29). This survey shows that people prefer printed books – even in the digital age. *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/printed-books-vs-e-books-which-is-the-most-popular/>
- Stankus, T., Spiegel, S. (2010). Wikipedia, Scholarpedia, and references to journals in the brain and behavioral sciences: a comparison of cited sources and recommended readings in matching free online encyclopedia entries. *Science & Technology Libraries*, 29 (3), 258-265. <https://doi.org/10.1080/0194262X.2010.497711>
- Voronka, H. (2015). History of European and Ukrainian reference works. *Yung Scientist*, 5 (4), 162-168 [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M. (2020). Capability of the Encyclopedia of Modern Ukraine in progress of the national education area. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University. Historical sciences series*, 31, 142-150. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2020-31-142-150> [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M., Ishchenko, O. (2018). Academic online encyclopedias in view of the recent information space developing. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 10, 39-49. <https://doi.org/10.37068/evu.10.4> [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M., Ishchenko, O. (2021a). (Eds.). *Ukrainian electronic based encyclopedias in light of socio-humanities*. Kyiv: Institute of

Encyclopedic Research, National Academy of Sciences of Ukraine. <https://doi.org/10.37068/b/9789660296770> [in Ukrainian].

Zhelezniak, M., Ishchenko, O. (2021b). Ukrainskyi Krym u rosiiskykh entsyklopediiakh [Ukrainian Crimea in encyclopedias of Russia]. *Krym u koordynatakh istorii: zbirnyk materialiv 2-ho naukovooho seminaru* (pp. 123-130). Kyiv: Kyiv University Press [in Ukrainian].

Zhezhnych, P., Hirniak, M. (2012). Osoblyvosti formuvannia entsyklopedii v suchasnykh umovakh rozvytku informatsiinykh tekhnolohii [Features of encyclopedia formation in the current conditions of information technology progress]. *The Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Computer science and information technologies*, 732, 400-405 [in Ukrainian].